

ЧЕТИРИ КАЗИВАЊА О ГИГУ

О краљу Гигу (687—654 пре н. е.), оснивачу лидске краљевске династије Мермнада, забележене су четири вести. Прва се налази у I-ој књизи Херодотове *Историје*, где се излаже историја лидских краљева, а друга у II-ој књизи Платонове *Државе*. Она у Платона, мада је записана осамдесет година доцније, зацело је старија, и зато ћу је изложити пре других.

I

Говорећи о делању праведника и неправедника, Платон каже:

„А да и они који чине правду то врше против своје воље и само зато што не могу да врше неправду, најбоље бисмо то видели из овог излагања: да једном и другом, и праведнику и неправеднику, дамо слободу да чини што хоће, па да пратимо и гледамо куда ће страст одвући обојицу. Заиста бисмо праведника ухватили да иде онамо куда и неправедник, јер по природи свако биће тежи за влашћу као за нечим добрим, али га закон силом навраћа да одаје пошту једнакости. А била би слобода о којој говорим углавном оваква: кад би они добили моћ какву је, кажу, добио Гиг, праотац лидскога краља.

Он је био чобанин у служби тадашњег лидског владара; једног дана, прича се, после јаке кише и земљотреса, распукла се земља и отворио повор баш на месту где је пасео стоку. Кад је он то приметио и зачудио се, сишао је у пукотину, и ту је, прича се, поред других чудноватих ствари, видео и шуља бронзана коња с враташцима. Кад је на њих завирио, видео је унутра мртваца већег него што је обичан човек, тако му се чинило; он није ништа друго имао него златан прстен на руци. Чобанин га је скинуо и отишао. Кад су се чобани по обичају скупили да на завршетку месеца извести краља о стадима, дође и он с прстеном. Док је седео с осталима, случајно је камен на прстену окренуо према унутрашњој страни руке, а потом је постао невидљив за оне који су седели поред њега, и они су се разговарали о њему као да је отишао. И сам се чудιο и опет се прстена дотакао и окренуо га тако да је камен био споља, а чим га је окренуо, постао је видљив. И кад је то приметио, огледао је прстен да ли има ту моћ, и одиста: кад год је камен окретао унутра, постајао је невидљив, а кад би окретао напоље, видљив. После тога открића брзо му је пошло за руком да буде међу гласницима који су ишли краљу. Кад је стигао на двор, заведе његову жену, нападне с њоме краља, убије га и присвоји себи краљевску власт.

Кад би се, дакле, нашла два таква прстена, па кад би један натакао праведан, а други неправедан човек, нико, чини се, не би толико био чврст и прекаљен да би остао код праведности и хтео се уздржавати и не дирати у туђе: та могао би да и с трга без бојазни узима што год хоће, и да залази у куће па да љуби сваку жену која му се свиди и да убија и да из тамнице избавља кога год хоће, и да остало ради као бог међу људима. А кад би тако ради, не би ништа друкчије чинио него непра-

ведник, па би оба ходили истим путем. Ово би неко заиста могао узети као јак доказ да нико није по својој вољи праведан него је на то приморан, јер праведност појединцу није добро, јер свако чини неправду где год мисли да ће је моћи чинити“ (II 3,359 В-360 С).

II

Иако је раније записана него Платонова, вест у Херодота зацело је млађег порекла. Она је забележена овако. Реч је о Кандаулу, последњем лидском краљу из лозе Херакловаца.

„Кандаул се заљубио у своју жену па је мислио да је његова жена од свију кудикама најлепша. Па како му је Гиг, Даскилов син, од његових копањаника био најмилији, те је томе Гигу Кандаул поверавао све најважније ствари, открије му и лепоту своје жене хвалећи је преко мере. А ускоро потом (јер је Кандаулу било суђено да га стигне несрећа) рече он Гигу: ‘Гиге, како ми се чини да не верујеш у оно што ти казујем о лепоти своје жене — јер људске уши мање верују него очи — гледај да је видиш голу’. А Гиг повиче и рече: ‘Господару, како неразумну реч говориш кад захтеваш да своју господарицу видим голу. Кад свлачи рухо, жена свлачи и стид. Одавно су људи изнашли мудре приче из којих се треба учити. А једна од њих је ова: нека свако гледа на своје. Ја верујем да је она од свих жена најлепша, и молим те да не тражиш што није у закону’.

Тако се он бранио јер се бојао да ће га због тога стићи каква несрећа а онај му одговори: ‘Буди слободан, Гиге, и не бој се ни мене да ти то говорим зато што хоћу да те кушам, а ни моје жене да ће те од ње стићи каква несрећа. Унапред ја ћу све удесити, тако да она неће ни приметити да си је видео, јер ја ћу те у одаји у којој спавамо поставити за врата која се отварају. После мене доћи ће и моја жена да легне. А близу улаза стоји столица на коју ће она, свлачећи се, метнути хаљине једну по једну, па ћеш сасвим лако моћи да је видиш. А кад од столице пође одру, те јој будеш за леђима, а ти онда гледај да изиђеш кроз врата, тако да те не примети’.

Како се није могао одбранити, Гиг пристане. И Кандаул, кад му се чинило да је време одмору, поведе Гига у ложницу, а одмах потом дође и његова жена. И кад је ушла и метала хаљине, посматрао ју је Гиг. А кад му је жена окренула леђа и пошла одру, он се украде и изиђе напоље. Али га је жена приметила где излази. Па иако је видела што је њен муж учинио, нити је завикала, мада се застидела, нити се издала да је видела, него је имала на уму да ће се Кандаулу осветити. Јер, у Лиђана као и у осталих барбара, и муж ако се види го, велика је срамота.

Она тада није, дакле, ништа рекла, него је ћутала. Али како је дан свануо, задобије слуге у које се највише уздала, па Гига позове себи. А он, мислећи да она ништа не зна што се догодило, одазове се позиву, јер је долазио и раније кад год би га краљица звала. А кад је Гиг стигао, рече му жена: ‘Сада ти, Гиге, од два пута дајем на вољу којим хоћеш да кренеш. Или убиј Кандаула те мене узимај за жену у власт над Лиђанима, или сам одмах умри да не би Кандаула у свему слушао ни одсад гледао што не смеш. Него заиста треба да умре или онај који је то засновао, или ти који си ме голу видео те си учинио што не долакује’. А Гиг се најпре зачудио тим речима, а потом је стане молити да га силом не гони да прихвати такав избор. Али је није могао наговорити, него је видео да доиста мора или убити свога господара или сам погинути од других, те одабере да ће сам остати у животу. Запита је, дакле; ‘Кад ме гониш да преко воље убијем свога господара, дај да чујем и то како ћемо га погубити?’ А она му одговори: ‘С оног истог места где је и он мене показао голу доћи ће ударац, а у сну стићи ће га напад’.

А пошто су се договорили како ће га погубити, он, чим се смркнуло (јер није пуштала Гига, а он се никако није могао отети, него је требало да буде мртав или он или Кандаул), пође у ложницу са женом. А она му пружи мач, и он га сакрије за она иста врата. И кад је Кандаул заспао, изиђе Гиг потајно па га убије и добије и жену и власт (I 8—12)“.

У 90-ој глави I-е књиге Херодот Кресов пораз објашњава овако:

„А Крес је платио за грех свога деде у петом колону (тј. Гига М.Н.Ђ.), који је био копљоноша Херакловаца, па се женској лукавости дао да га заведе, те је погубио свога господара и дочепео се његове власти која му никако није припадала“.

III

Трећи податак о Гигу донео је у својој општој историји Помпеј Трог, Ливијев савременик, пореклом из Нарбонске Галије. Његово дело није сачувано, али за податак о Гигу дознајемо из епитоме М. Ј. Јустина, из II-ог века н. е. Помпеј извештава да је Кандаул свима брбљао о тајнама лепоте своје жене. Напоследку, да би доказао да су његова тврђења истинита, он је своју жену показивао свом пријатељу Гигу голу. Тиме је овога подстакao на прељубу као што је учинио да се краљица у исти мах потуђи од њега. Ускоро потом над лешом убијеног мужа она је дала руку прељубнику (M. Juniani Justini *Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi*, ex recensione F. Rühl, Lipsiae MCMXV, I 7).

Четврти извештај налази се у општој историји Николаја Дамаштанина, савременика цара Аугуста. У лидским поглављима свога дела он се служио *Историјом Лигије* Лиђанина Ксанта, који је јамачно био вршњак Хесиодов.

Замена династије Херакловаца династијом Мермнада постала је ту веома замршена историја која се одиграва између три лозе: Херакловаца, Даскиловаца и Тилоноваца. Даскиловци су добили име по своје родоначелнику Даскилу, управнику двора, од којега је један краљевић страховао за будућност краљевске куће. Тилоновци су верни приврженици краља, али непријатељи Даскиловцима.

Даскил је потајно убио краљева сина. Краљ је био бацио проклетство на непознате убице, а није слутио да га је бацио на сопствену својту. Проклетство се неочекивано испунило. Већ се чинило да је крв искупљена, да је кавга заборављена и да су се сви завађени помирили. Гиг, млад Даскиловац, вратио се из прогнанства и постао љубимац Садијата, краља из лозе Херакловаца. Уколико је било сумње на њега, ускоро се показало да је она безразложна. Опомене Тилоноваца саме су се утеривале у лаж. Гиг није мислио ни на какву освету — кад се због једне љубавне пустиловине од данас до сутра проклетство почело испуњавати. Гиг је био девер код краљеве девојке, по имену Туде, и кад је водио невесту, он, понесен њеном лепотом, узалуд покушава, као и дужд од Млетака у нашој народној песми *Женидба Марка Краљевића* (Вук II бр. 55), да је, путем, у невестинским колима, заведе. У брачној ноћи невеста га оптужи краљу младожењи, и једна од њених робиња

ода Гигу краљеву заклетву да ће се осветити. Да би се спасао, Гиг још исте ноћи учини заверу са својим приврженицима, својим „пријатељима“, опомене их на старо, неиспуњено проклетство, продре с њима у краљевску ложницу и свога господара убије спаваћива (F. Jacoby *Die Fragmente der griech. Historiker*, 2 Teil, Zeitgesch. pg. 348 ss. и Kommentar pg. 246).

IV

Као што се из горњег излагања види, подаци о Гигу обилују варијантама.

Гатком о Гигу писац *Државе* служи се да осветли суштину праведног и неправедног делања: у X-ој књизи *Државе* (612 В) он се враћа на Гига и налази да је праведност сама по себи за душу најбоља, и да душа треба да ради праведно, имала Гигов прстен или не имала и, поред таква прстена, још и Аидов шлем, који онога ко га носи на глави чини невидљивим, јер је и сам бог Аид невидљив, влада у Хаду где је вечна тама (вид. Хом. *Илијаду* V 845).

Причање о Гигу преплетено је у Платона елементима примитивне уобразиље: ту је пукотина у земљи настала од земљотреса, у тој пукотини шупаљ бронзан коњ, у њему велик мртавац, а на његовој руци златан прстен, који, као Аидов шлем или као волшебни огртач у Зигфрида, има чаробну моћ да онога ко га носи и камен му окрене према себи учини невидљивим. Као у гатки, Гиг је најпре био чобанин у лидског краља. То није пуста игра наивне приповедачке маште. Живот је увек давао и даје чудновате и необичне примере за људе који су се из најнижих слојева домашили владарске круне и порфире.

Творац гатке прихватио је ту реалну основу, па ју је, не знајући прави узрок таква успеха у животу, полепшао фантастичном потком. Од Гига, сиромашна чобанина, он је направио узурпатора, коме помаже тајанствен чинилац: волшебни златни прстен, којим он постаје злочинац, заводи краљеву жену, уз њену помоћ убија самога краља и седа на краљевски престо. Он је, дакле, не само узурпатор него и заводник и убица. Такав је Гиг и у Николаја Дамаштанина.

Гатка о Гигу налази се у Херодотову делу преображена у еротичку приповетку: у њој нема ни сиромашна чобанина ни волшебног прстена а ни осталих фантастичних елемената. Гигову судбину и његов лик еротичка приповетка је преобразила тиме што је свако чудо уклонила. У *Најоменама* уза своју *Историју хеленске књижевности* (1926, стр. 252), Ј. Гефкен говори о рационалистичком преуобличавању Херодотове приповетке¹⁾.

Место пукотине у земљи и волшебног прстена овде се појављује ложница: врата, и поред врата столица на коју краљица

¹⁾ Вид. и W. Aly *Volksmärchen, Sage und Novelle bei Herodot und seinen Zeitgenossen*, Göttingen 1921, 229.

ставља свучено рухо и подесно растојање између столице и одра. У еротичкој приповетки Гиг није више чобанин, него краљев поверљив копљаник и одан пријатељ, који свима силама покушава да не учини оно на што га краљица приморава да уради. Преображеност гатке долази до израза нарочито у двома приликама, из којих светлуцају драмски моменти. Гиг пред краљем који га нагони да краљицу види голу и тако да се увери колико је она лепа и Гиг пред краљицом која му наређује да бира: или своју погибију или седање на престо. Док је у гатки савлађивач, активан отимач престола и скоровечерњак, у приповетки је он пасиван поштењак, савладан копљаник.

V

Нов дух у приповетки показује се и у држању краљице, која, као и Астина, жена цара Асвира (*Књига о Јестири* I 11—12) не воли да своју лепоту показује свету, и која, кад јој туђе око види откривену лепоту, ниједним покретом не одаје оно што се у њеној души дешава. Гиг није прост отимач престола, него само оруђе освете у рукама увређене жене. Освета се свирепо извршује на истом месту и на исти начин као и лакотислена издаја њене голоте и њена стида.

Несумњиво је да је држање Кандаулове жене источњачко а не хеленско. У Хелена има супротних схватања. Платон, на пример, кад је реч о односу жена према мушкарцу, каже у *Држави*: „Жене чувара треба, дакле, да свуку рухо, а место њега да се одену врлином и треба да учествују у рату и у осталом чувању државе, и не смеју друго радити, али од самих тих послова треба женама давати лакше него мушкарцима, због слабости пола. А мушкарац који се смеје голим женама што се вежбају ради најбоље намере,

„незreo берући плод мудрости своје“,

ништа не зна, како се чини, чему се смеје ни шта ради“ (V 457 B). Неоптерећени источњачким предрасудама о наготи не само женског него и мушког тела, Хелени су могли да у пластици и песништву даду најпре узор лопоте не само свога народа него и беле расе уопште у свој његовој потпуности.

Али, и поред тога што посматрање женске лепоте у Херодотовој приповеци носи источњачко обележје, опет из ње проблескују о том разна питања.

Приповедач као да намеће питање да ли лепа жена има дужност само према самој себи или да ли треба да оно чиме ју је природа раскошно обдарила покаже и осталом свету, на пример ликовној уметности, а преко ње и потоњим временима? Ако може ово последње, треба ли сликару или вајару да да само оно што је на њој за њега или да стидноћу повуче до једне тачке, а ту тачку треба да брани до последње капи крви или да стидноћу одбаци кад треба помоћи да се створи изванредно уметничко дело, као што је учинило оних пет кротонских лепотица које су сликару

Зеуксиду послужиле као модел за лепу Хелену²⁾, или као што је учинила убава хетера Фрина, кад је сликару Апелу послужила као модел за Афродиту Анадиомену и вајару Праксителу као модел за његову Афродиту Книдску³⁾. Осим тога, да ли и лепотица која није своја него мушкарца који је воли сме да покаже своју откривену лепоту, јер лепота некако увек припада општости, а ова не допушта да јој се отме право на њу? И да ли има начина да муж лепоту своје жене покаже и туђем оку а да је не осрамоти?

Приповедач је наговестио неодољиву магију лепе женске наготе и лепоте уопште: он је осетио да би свет без лепоте био празан, и лепота празна без света. Јер, лепота је свежина живота, жива игра зрака, непресушан извор варница, она је примарна, а остало личи на лако рухо свитца које покрива његову сјајну огњену језгру.

Ето то показује да је приповетка о Гигу у Херодотовој и Троговој версији творевина веома обдарена приповедача уметника, који је, у исти мах, био и проникљив *magister rerum exoticarum*. У његовим рукама гатка је добила нов живот, као што се под Пигмалијоновим загрљајем статуа из своје мраморне укочености претворила у живо девојачко тело.

Додајмо да је приповетка о Гигу имала одјека у доцнијој књижевности. Одјеке пре XIX-ог века исцрпно је обрадио Ернст Бикл у Илберговим Годишњацима 47, 1921, стр. 336 ид. У XIX-ом веку на Херодота се уже ослања Теофил Готје у својој новели о краљу Кандаулу (1844), затим Фридрих Хебел у трагедији *Гиг и њејов ирсџен* (1856), где је Платон комбинован са Херодотом, Андре Жид у драми *Краљ Кандаул* (1901) и Хуго фон Хофманстал у драмском нацрту *Краљ Кандаул* (1903).

Београд.

М. Н. Ђурић.

ZUSAMMENFASSUNG

M. N. Đurić; VIER FASSUNGEN ÜBER GYGES

Der Verfasser analysiert die vier Fassungen der Gygesgeschichte, die bei Herodot (I 8 ss.), bei Platon (*Staat* II 359), bei Pompeius Trogus (im Auszuge bei Justinus) und bei Nikolaus von Damaskus, stellt einen Vergleich derselben an und hebt die Unterschiede zwischen ihnen hervor. Dabei zeigt er, wo sich das speziell griechische und das orientalische, zumal das persische Wesen spiegelt. Zuletzt berührt er einige moderne Schriftsteller, die sich an dem alten Stoff der Gygesgeschichte versucht haben.

²⁾ Вид. Милош Н. Ђурић *На изборима уметничке лејоје*, огледи о Хомеру, изд. СКЗ, 1957, стр. 23—25.

³⁾ Вид. Милош Н. Ђурић *Сократ и Теодота* у зборнику *Из хеленских ризница*, изд. Просвете, 1959, стр. 172—174.